

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i05.233>

XONZODA AYOLLAR ISM VA LAQABLARINING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI

Xalilova Nilufarxon Bahromovna
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qo‘qon xonligi davriga oid ayollar ism va laqablarining lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarixiy manbalarda uchraydigan ayollar antroponimlarining lug‘aviy asoslari, semantik tuzilishi, etimologiyasi hamda genderologik tabiati o‘rganildi. Ismlar tarkibida faol qo‘llangan oy, moh, oftob, oyim, xon, niso kabi komponentlarning estetik, ijtimoiy va madaniy mazmun ifodalashi aniqlandi. Shuningdek, tarixiy antroponimlarda variantdorlik va laqablarning urug‘-qabila nomlari bilan bog‘liq shakllanishi ham yoritildi. Tadqiqot natijalari Qo‘qon xonligi davri ayollar antroponimlari xalqning estetik qarashlari, oliy nasab tushunchasi va gender tasavvurlarini aks ettirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: antroponimika, lingvokulturologiya, Qo‘qon xonligi, ayollar ismlari, laqablar, antroponimik indikator, gender, tarixiy antroponimiya, lingvistik tahlil, variantdorlik, semantika, etimologiya.

O‘zbek antroponimikasida tarixiy shaxslar, ayniqsa ayollar ismlari va laqablarining lingvokulturologik xususiyatlarini o‘rganish muhim ilmiy ahamiyatga ega. Qo‘qon xonligi davriga oid ayollar antroponimlari xalqning ijtimoiy-madaniy qarashlari, estetik didi, gender tasavvurlari hamda oliy tabaqa madaniyatini aks ettiradi. Shunga qaramay, tarixiy ayollar ismlari alohida tizim sifatida yetarlicha tadqiq qilinmagan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tarixiy ayollar antroponimlari tarkibida osmon jismlari, estetik tushunchalar va ijtimoiy maqomni ifodalovchi birliklar yetakchi o‘rin egallagan. Antroponimik indikatorlar esa ismning genderologik va ijtimoiy funksiyasini kuchaytirgan. Kelgusida Qo‘qon xonligi davriga oid ayollar antroponimlarini alohida korpus asosida o‘rganish, ularning poetik va pragmatik xususiyatlarini tadqiq etish muhim ilmiy natijalar berishi mumkin. O‘zbek antroponimikasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda tarixiy shaxslar nomlari, ularning lug‘aviy asoslari hamda semantik xususiyatlari keng o‘rganilgan. Ayniqsa, Erkin Begmatov tomonidan yaratilgan ilmiy ishlarda o‘zbek ismlarining gender xususiyatlari, antroponimik indikatorlar va tarixiy antroponimlarning shakllanish jarayonlari

atroflicha yoritilgan. Olim “O‘zbek tili antroponimikasi” hamda “O‘zbek ismlari izohi” asarlarida ayollar ismlarida qo‘llanadigan -oyim, -niso, -xon, -bonu kabi indikatorlarning semantik va ijtimoiy vazifalarini izohlab bergan. Shuningdek, F.Musayeva antropointikatorlarning jins ifodalashdagi o‘rnini tadqiq etib, ayrim birliklarning faqat ayollar ismlariga xos ekanligini qayd etadi. Muallifning fikricha, oy, oftob, moh kabi kosmonimik birliklar asosida yasalgan ismlar ko‘proq ayollarga qo‘yilgan bo‘lib, ular go‘zallik, nur va latofat semalarini ifodalagan. R.Xudoyberganov esa o‘zbek antroponimiyasi tizimidagi variantdorlik hodisasini tadqiq etib, tarixiy davrlarda bir ismning fonetik va semantik variantlari parallel qo‘llanganini ko‘rsatadi. Mazkur tadqiqot Qo‘qon xonligi davri ayollar ismlaridagi Ag‘ochaoyim // Og‘achaoyim, Yorqinoyim // Jarqinoy kabi variantlarni izohlashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, tarixiy manbalar – “Muntaxab ut-tavorix”, “Ibrat ul-xavoqin”, “Tarixi Turkiston” kabi asarlarda uchraydigan ayollar ismlari va laqablarining lingvokulturologik xususiyatlari bugungi kunga qadar maxsus monografik tadqiq etilmagan. Shu jihatdan mazkur tadqiqot Qo‘qon xonligi davri ayollar antroponimiyasining milliy-madaniy, genderologik va semantik jihatlarini yoritishi bilan dolzarb hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotda Qo‘qon xonligi davriga oid ayollar ism va laqablarining lingvokulturologik xususiyatlarini o‘rganishda bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Avvalo, tarixiy-qiyosiy metod asosida tarixiy manbalarda uchraydigan ayollar antroponimlari o‘zaro taqqoslandi hamda ularning shakllanishidagi tarixiy omillar aniqlandi. Tavsifiy metod yordamida ismlarning lug‘aviy asoslari, semantik ma’nolari va antroponimik indikatorlari izohlandi.

Shuningdek, lingvokulturologik tahlil metodi orqali ayollar ismlarida mujassam bo‘lgan milliy-madaniy qarashlar, estetik tasavvurlar, ijtimoiy mavqe va gender xususiyatlari yoritildi. Struktur-semantik tahlil asosida antroponimlarning tuzilishi, komponentlari hamda ularning ma’no munosabatlari o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida “Muntaxab ut-tavorix”, “Ibrat ul-xavoqin”, “Tarixi Turkiston” kabi tarixiy manbalardan foydalanilib, ulardagi antroponimik birliklar kartotekasi shakllantirildi. Olingan materiallar zamonaviy o‘zbek antroponimikasi bo‘yicha ilmiy qarashlar bilan qiyosiy ravishda tahlil qilindi.

E.Begmatov qayd etganidek, “Antroponimika jins kategoriyasiga befarq qaray olmaydi. Bu jihatdan u turdosh ot va atoqli otlarning boshqa tiplaridan ajralib turadi”.³⁷¹ Haqiqatdan, ko‘p ismlarda ularning qaysi jinsga mansubligi yorqin kuzatiladi.

O‘zbek tili antroponimiyasida XV asr adabiy yodgorliklaridagi antroponimlarning yuzaga kelishi, lisoniy taraqqiyoti, ma’nolari va uslubiy qirralari o‘rganilgan bo‘lsa-da, tarixiy ayollar ismlari maxsus to‘planmagan, monografik tadqiq etilmagan.³⁷² Shu jihatdan o‘zbek antroponimikasining asoschisi professor E.Begmatovning quyidagi fikrlari asosli:

371 Бегматов Э. Исmlарда жинс тушунчасининг ифодаланиши // Ўзбек исmlари имлоси. – Тошкент, 1972. – Б.365.

372 Хусанов Н. Ўзбек антропонимлари тарихи. – Тошкент: Navro‘z, 2014. – 244 б.

“O‘zbek tarixiy antroponimiyasi deyarli tadqiq qilinganicha yo‘q. Tarixiy yozma yodgorliklar, folklor asarlari, matnlari va boshqa manbalarda saqlanib qolgan antroponim materiallarini sinchiklab to‘plash va o‘rganish lozim”.³⁷³

Antroponimlar tahlilida ularning lug‘aviy, nominatsion-motivatsion asosi, tarixiy-etimologik manbasi, ma‘nosi va yasalish, tuzilish xususiyatlariga e‘tibor qaratish lozim.

Qo‘qon xonligi davri antroponimiyasida oy va uning moh sinonimi lug‘aviy asos bo‘lgan ayollar ismlari ko‘p uchraydi: *Oyimxon, Oychuchuk, Oyjonoyim, Mohlaroyim, Mohzodaxon* kabi. Bu turkumdagi ismlarni E.Begmatov lug‘aviy asosiga ko‘ra *go‘zallik va chiroyli ko‘rinish tushunchalarini ifodalovchi ismlar* guruhiga kiritadi.³⁷⁴ F.Musaevaning fikricha, osmon jismlari ifodalovchi so‘zlar lug‘aviy asos bo‘lgan ismlar yorug‘lik, ziyo tushunchasi bilan bog‘liq bo‘lganligi bois ko‘proq ayollarga qo‘yiladi.³⁷⁵

Mazkur ismlarning har biri o‘z ma‘nosi, nomlanish va lug‘aviy asosi hamda tuzilishiga ega. Buni tahlillar asosida ko‘rib chiqamiz:

Mohzodaxon – Qo‘qon xoni Xudoyorxonning qizi. *Mohzoda* antroponimi fors-tojikcha *moh, zoda* va *xon* birliklari asosida shakllangan bo‘lib, *oy farzandi, go‘zallar nasliga mansub qiz* ma‘nosini anglatadi.

Bu davrga xos tarixiy antroponimlar tarkibida *oyim* antroponimik indikatori faol qo‘llangan. *Oyim* indikatori *oliynasab avlodga mansub, hurmatli, e‘zozli; taqvodor xonadonga mansub qiz, ayol* ma‘nolarini anglatgan.³⁷⁶ Masalan, *Mohlaroyim* (1792-1842) – Nodira, Amir Umarxonning turmush o‘rtog‘i, mashhur o‘zbek shoirasi: *Amir qaytishi bilan Muhammadalixonning onasi (Mohlaroyim) Xo‘jandga kelib, aka va ukani yarashtirdi*. (Ibr.xavoqin, 145)

Mohlaroyim – Qo‘qon xoni Sheralixonning qizi. *Sheralixon qirg‘iziya ulug‘larining qizlaridan ikki nafarini o‘z nikohiga olib, qirg besh yil shu mavzeda (Talosda) yashadi. Uning birinchi xotinidan Mallabek, So‘fibek va Mohlaroyim* olamga kelib, ikkinchi mankuhasidan Abdurahmonbekkim, o‘zbeklar uni *Sarimsoqbek deb ataganlar, Xudoyorbek hamda Sulton Murodbek bilan Oychuchukoyim deganlar borliq maydoniga qadam qo‘ygan edilar*. (Ibr.xavoqin, 457)

Mohlaroyim antroponimiga forst-tojikcha *oylar, ya‘ni go‘zallarning sardori* ma‘nosini anglatuvchi *moh* so‘zi va *shohlar* va *oliynasab avlodga mansub qiz, ayol; hurmatli, e‘zozli; taqvodor xonadonga mansub qiz, ayol* ma‘nosidagi *oyim* antroponimik indikatorlari lug‘aviy asos bo‘lgan. Shakllari: *Mohlaroy, Mohlarxon*.

Oyjon oyim – Qo‘qon xoni Abdurahimbiy va Oychuchuk oyimning qizi. *Homilaning vaqti-soati etib, Rahimxon vafotidan so‘ng go‘zal yuzli bir qiz yo‘qlik qo‘ynidan borliq maydoniga keldi. Unga Oyjon oyim deb ism qo‘ydilar*. (Muntaxab., 232)

373 Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – Б.260.

374 Бегматов Э. Ўзбек исмлари изохи. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2016. – Б.114.

375 Мусаева Ф. Антропонимларда жинс тушунчасини ифодаланиши // Ўзбек тили ва адабиёти, 2012. – №3. – Б. 80.

376 Бегматов Э. Ўзбек исмлари изохи. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2016. – Б.586.

Oyjon ismi o‘zbekcha oy va fors-tojikcha jon lug‘aviy birliklaridan tarkib topgan bo‘lib, oydek suluv va jondek aziz, qadrli qiz antroponimik ma’nosini anglatadi.

Oyimxon – Qo‘qon xoni amir Olimxonning qizi. *Amir Olimxonning uch nafar o‘g‘il farzandi bor bo‘lib, birinchisi mag‘firatli shahid shahzoda Shahrux, ikkinchisi Otaliq xon nomi bilan tanilgan mag‘firatli shahid Ibrohimxon, uchinchisi Murodxon edi. Yana uchta muhtaram qizi bor edi: Oyimxon, Uluqxon va Oftobxon.* (Muntaxab., 335)

Oyimxon ismi tarkibida oyim so‘zi indikator emas, lug‘aviy asos maqomida, xon lug‘aviy birlikgi hurmat, e‘zozlash, suyish ma’nosida qo‘llangan. Ismning ma’no mundariyasi juda keng: xonim, beka; mo‘tabar oila farzandi; oydek go‘zal, zebo; bezangan imonli, e‘tiqodli, taqvodor qiz ma’nolariga ega.³⁷⁷

Norchuchukoyim – Qo‘qon xoni Sheralixonning qizi. Mazkur antroponim nor, chuchuk va oyim lug‘aviy birliklaridan tarkib topgan qo‘shma tarkibli antroponim. Ismga lug‘aviy asos bo‘lgan forcha o‘zlashma nor so‘zi omonimik xususiyatga ega bo‘lib, bu o‘rinda badandagi qizg‘ish dog³⁷⁸, xol; chucuk so‘zi esa shirin ma’nosida, oyim birligi antroponimik indikator maqomida qo‘llangan. Demak, Norchuchuk (ft.- o‘z.) chiroyli, shirin (yoqimli) xolli qiz demak.

Tarixiy manbalarda xuddi shu modelda yasalgan Oychuchukoyim ismi ham kuzatiladi: Oychuchukoyim – Qo‘qon xoni Sheralixonning qizi. *Sheralixon qirg‘iziya ulug‘larining qizlaridan ikki nafarini o‘z nikohiga olib, qirq besh yil shu mavzeda (Talosda) yashadi. Uning birinchi xotinidan Mallabek, So‘fibek va Mohlaroyim olamga kelib, ikkinchi mankuhasidan Abdurahmonbekkim, o‘zbeklar uni Sarimsoqbek deb ataganlar, Xudoyorbek hamda Sulton Murodbek bilan Oychuchukoyim deganlar borliq maydoniga qadam qo‘ygan edilar.* (Ibr.xavoqin, 457)

Oychuchukoyim antroponimi oy + chuchuk + oyim modelida bo‘lib, oydek go‘zal shirin qiz ma’nosiga ega.

Davr antroponimiyasida oy+ poshsho+xon modelidagi ismlar ham uchraydi: Oyposhshaxon – amir Umarxonning kanizi. Bu kaniza qo‘sh ismli bo‘lib, Xonposhshaxon deb ham ataladi: *Alqissa, ul vahimaga kon changalzorda men va Muhammadalixon va sayyid G‘ozixojaning qizi, ya’ni amirning muhtaram harami Oy (Xon)poshshaxon uchalamiz bir joyga tushib qoldik.* (Muntaxab., 402)

Oyposhshaxon antroponimi oydek suluv va mo‘tabar, suyukli qiz ma’nosida.

Xonlikka xos antroponimlar turkumida oftob so‘zi lug‘aviy asos bo‘lgan ismlar ham bor: Oftob // Oftoboyim, Oftobxon kabi.

377 Бегматов Э. Ўзбек исмлари изоҳи. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2016. – Б.311.

378 Бегматов Э. Ўзбек исмлари изоҳи. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2016. – Б.311.

Antroponimlarga xos variantdorlik R.Xudoyberganov tomonidan maxsis o‘rganilgan va o‘zbek antroponimiyasi variantlarga boyligi qayd etilgan³⁷⁹, biroq bu ishda ham ayollar ismlariga xos variantdorlik masalasi keng yoritilmagan.

Xonliklar davri antroponimiyasida ham fonetik, semantik variantdorlik kuzatiladi. Buni lahjalararo fonetik farqlanishlar, aynan bir saroy ayolini atashga turlicha yondashuvlar bilan izohlash mumkin. Masalan, *Ag‘ochaoyim // Og‘achaoyim* – Xudoyorxonning xotini. *Bir muncha zamon o‘tub, muqallab Ag‘ochaoyim* zaifasi bir og‘il tavallud aylab nomi *Fansurullohbek (edi) o‘ldi*. (Ibr.xavoqin, 331)

Sheralixonning qirg‘iz ayollaridan ikkita xotin bo‘lgan. Birinchi xotini – So‘na va undan to‘rt farzandi: *Malla, So‘fi, Oftob, Mohlar* bo‘lgan. Ikkinchisi Jarqinoydan ham to‘rt farzandi *Sarimsoq, Xudoyor, Sultonmurod, Norchuchuk* bo‘lgan.

Yorqinoyim // Jarqinoy // Hokimoyim – Hokimoyim nomi bilan shuhrat topgan Sheraxonning qirg‘iz xotini, Qo‘qon xoni Xudoyorxonning onasi. Hokim (ar.) – boshliq, hukmdor, yo‘lboshchi. *Ta‘rix madrasai volidai xoni zamon, ya‘ni Hokimoyim* vasiyat etgan edi (Ibr.xavoqin, 301)

Zebunnisooyim // Zebunniso xonim – Qo‘qon xoni Abdurahimxonning qizi.

Qo‘qon xonligidagi ayollar qo‘sh nomga ega bo‘lib, ikkinchi nomlarining ba‘zilari ular mansub urug‘ nomi asosida hosil qilingan:

Oychuchuk oyim bint Ibrohim otaliq Qo‘qon xoni Abdurahimbiyning xotini, shahrisabzlik Ibrohim kenagasning qizi.

Jins bilan bog‘liq ravishda ayollar va erkaklarga tegishli laqablarni alohida ajratgan holda K.Kabbarli jamiyatda mavjud laqablarning asosiy qismi erkaklarga tegishlilikini e‘tirof qilgan holda, faqat ayollarga nisbatan qo‘llanadigan 34 ta laqabni izohlagan³⁸⁰.

Oychuchuk oyim *Kenagas oyim* laqabi bilan ham mashhur bo‘lgan.

Kenagas oyim: “*Ey farzand, otang va onang o‘limining sababchilari kimligini bilasanmi?*” – deb so‘radi ming alam va dard ichida. (Muntaxab., 240)

Mingoyim – Qo‘qon xonlari – Olimxon va Umarxonlarning onasi. Uning asl va to‘liq ismi Faxriniso bo‘lib, ming qabilasidan bo‘lganligi sababli tarixiy manbalarda xalq tomonidan unga *Mingoyim* laqabi berilganligi aytilgan: *Uch o‘g‘ulning nomlari bulardur, Olimxon, Umarxon (bu ikki birodar bir onadin mingiya jamoadinkim, nomini Ming oyim deyduklar. Alhol mazkur xonimning nomida Xo‘qand shahrida madrasa bordur.* (T.Turkiston, 60)

Xonlikka xos ayollarning ismlari tuzilishiga ko‘ra qo‘shma tarkibli bo‘lib, ular tarkibida -oy, -bibi, -poshsha, -bonu, -nisa oyim, niso, xon, poshshoxon antroponimik indikatorlari faol qo‘llangan va quyidagi vazifalarni bajargan:

379 Худойберганов Р.Ю. Ўзбек антропонимияси тизимининг вариантдорлиги: Филол. фан. ... ном. диссер. автореф. – Тошкент, 2008. – 24 б

380 Cabbarli C. Əsərləri. III cild, – Bakı, 1969. – S.135-136.

1. Genderologik tabiatga ega bo‘lib, ayol jinsini ifodalagan.
2. Ism egasining oliy nasabga mansubligini ko‘rsatgan.
3. Ism egasiga hurmat-ehtiromni ifodalashga xizmat qilgan.

F.Musayeva qayd etganidek, ayrim antropoindikatorlar faqat erkaklar yoki ayollar ismida qo‘llanadi, ularni ifodalashga xoslangan bo‘ladi. Muallif bunday unsurlarni jins ifodalovchi indikatorlar (antropoindikatorlar) deb atash mumkinligini ko‘rsatadi.³⁸¹

E.Begmatov -niso indikatori, asosan, arab tilidan o‘zlashgan, qisman, fors-tojikcha va o‘zbekcha so‘zlardan yasalgan ismlar tarkibida *ayol*, *xotin*, *xonim*, *oliy tabaqali ayol* ma’nolarini anglatishini qayd etadi.³⁸²

Tojiniso – Qo‘qon xonligi asoschisi Shohruxbiyning xotini. Abdurahimxon, Abdulkarimxon va Shodibeklarning onasi. *Nikohida faqat o‘g‘illarining onasi Tojiniso degan ayol bo‘lgan.* (Ibr.xavoqin, 343)

To‘raposhsha – Qo‘qon xoni Xudoyorxonning qizi.

Uluqxon – amir Olimxonning qizi. *Amir Olimxonning uch nafar o‘g‘il farzandi bor bo‘lib, birinchisi mag‘firatli shahid shahzoda Shahrux, ikkinchisi Otaliq xon nomi bilan tanilgan mag‘firatli shahid Ibrohimxon, uchinchisi Murodxon edi. Yana uchta muhtaram qizi bor edi: Oyimxon, Uluqxon va Oftobxon.* (Muntaxab., 335)

Uvaysiy – Jahonotin (1779 – Marg‘ilon – 1845) – shoira, ma’rifatparvar. Uvaysiy – [a.]

1. Bo‘ri. 2. Ilgari o‘tgan avliyolarning ruhiy madadi bilan yuksak maqomga erishgan kishi.

Faxrunniso xonim – Qo‘qon xonligining asoschisi bo‘lgan Shohruxbiy ibn Ashurmuhammadxonning onasi. ***Faxrunniso xonim***dan Ashurmuhammadxonga Alloh taolo yulduzi porloq bir o‘g‘il ato qildi. (Ibr.xavoqin, 342)

Davrga xos antroponimlar guruhidagi *xon*, *hokim*, so‘zlari lug‘aviy asos bo‘lgan ismlar o‘z sohibining oliy nasab tabaqaga mansubligini ifodalagan:

Xonposhshaxon – Qo‘qon xoni Xudoyorxonning qizi. *Poshsha* indikatori asli *hukmron*, *shoh*, *podshoh* ma’nolarini anglatadi. Ismlar tarkibida *baland martabali*, *qadrli*, *e‘zozli* ma’nosida yuksak hurmat, ehtirom ma’nolarini bildiradi.³⁸³

Xurshidoyim // *Xurshid xonim* – Qo‘qon xoni Abdurahimxonning qizi.

Hokimoyim (Jarqinoy) – Xudoyorxonning onasi. *Hokim (ar.)* – boshliq, hukmdor, yo‘lboshchi. *Ta’rix madrasai volidai xoni zamon, ya’ni Hokimoyim vasiyat etgan edi. Vasiyatga amal etib, Xudoyorxon masjidi jomening sharq tarafida bir oliy madrasa bino etdi.* (Ibr.xavoqin, 301)

Sharafnisooyim – Abdullohbek mingning qizi, Qo‘qon xoni Abdurahimbiyning xotini. Erdonabek, Xurshid xonim va Zebunniso xonimning onasi. (Ibr.xavoqin, 347)

Ozodaxon, Shaxzodaxon – Qo‘qon xoni Xudoyorxonning qizlarining ismlari.

381 Мусаева Ф. Ўша мақола, 81-б.

382 Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – Б.232.

383 Бегматов Э. Ўзбек исмлари изохи. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2016. – Б.586.

Xonliklarga oid antroponimlar *ulug‘*, go‘zal kabi semalarni ifodalovchi so‘zlar lug‘aviy asos qilib olingan. Xulosa qilib aytganda, Qo‘qon xonligi davriga oid ayollar ism va laqablari o‘zbek tarixiy antroponimiyasining muhim qatlamini tashkil etadi. Ular lingvokulturologik jihatdan ayol go‘zalligi, oliy nasab, hurmat-ehtirom, gender mansublik kabi tushunchalarni ifodalagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. E. Begmatov. O‘zbek ismlari izohi. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2016. – 608 b.
2. Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – Б.232.
3. Воҳидов Ш. XIX – XX аср бошларида Қўқон хонлигида тарихнависликнинг ривожланиши: Тарих фан. док... дисс. – Тошкент: ЎзР ФА Шарқшунослик институти, 1998. – Б. 207.
4. Ибратул хавоқин / Ниёз Муҳаммад Хўқандий; (Таърихи Шаҳрухий): Худоёрхон авлодлари тарихи / Шоҳрухбек Умаров. – Тошкент: Турон замин зиё, 2014. – 349 б.
7. Воҳидов Ш. Қўқон хонлигида тарихнавислик. – Тошкент: Академнашр, 2010. – Б. 158.
- 8.F.Musayeva. Antroponimlarda jins tushunchasining ifodalanishi // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2012. – №3. – B. 80–84.
- 9.R.Xudoyberganov. O‘zbek antroponimiyasi tizimining variantdorligi: Filol. fan. nomz. ... diss. avtoref. – Toshkent, 2008. – 24 b.